

տութեամբ: Տիրամօր դէմքը, կիսովին վայրահակ, շատ յաջող է և կատարեալ տիպարն է հայկական հին Աստուածամօր նկարներու, թուխ, ծածկուած, ամէկոտ, սեւ առատ մազերով և սեւ յօնքերով: Կոյսը նստած դիրքով է բայց պատտառին վրայ աթոռ չ'երեւիր:

Մայրական ձախ ծունկին և ձախ բազկին մէջ կը հանգչի Յիսուս Մանուկ, ճերմակ կտաւի մէջ թոյլօրէն խանձարուռուած: Նկարիչը ուզած է մանուկին հագցնել երեսայի կերպ ու տարիք, մանաւանդ երբ առջեւն է մայրական ստինքին, բայց յայտնի է որ չէ յաջողած: Մանուկը նկարին մէջ կը թուի ըլլալ 2-3 տրկն:

Թէ Աստուածամայր և թէ Յիսուս մանուկ գլուխներն վրայ կը կրեն ականաւորուն նկարուն թագ: Չենք գիտեր թէ պատկերիս նորոգիչ Հանանիա, որքան մօտեցած է բուն նկարին, բայց այսքանը ճշմարիտ է որ ան կը պահէ իր նախնական վիճակը և է՝ Տէր Մկրտիչ արուեստագէտ քահանայի լաւագոյն գործերէն մին:

Վերին երկու անկիւններուն վրայ կը կարդացուին, կարմրադեղ, ՍԲ ՄՀՐՄ ԱԾԱԾԻՆ բառերը:

Յիշատակագրութիւն, — հատ մը միայն, նկարիս ստորին լուսանցքին վրայ, սպիտակ ներկով, երկտող և մեծադիր տառերով, մասամբ պահուած արծաթեայ երկրի մը տակ:

«Նկարեցաւ ձեռամբ Տէր Մկրտիչին յշակ. որդոյն ԵԴԻԱՅԻՆ ի դուռն ՍԲ ԱԾԱԾԻՆ եկղցուն ՀԼՊ: Թվին ՌՃԺԲ (1663) Եւ թվին ՌՄԱ (1752) կրկին նորոգեցաւ արդեամբ ՄՀՍԻ ՍԱՍՆՅԻ ձԱՆՅՈՅԻՆ: Նկարիչ ՃՐՃՍՍ ՀԱՆԱՆԻԱ (արաբերէն):»

Տէր Մկրտիչ քահանայի թողած երկրորդ նկարն է Ս. Մինաս Զօրավար, դրուած Ս. Քառասնից մէջ: Մեծութիւնն է 151 × 117 սնդմ. հաստ կտաւի վրայ և պաշտպանուած ապակիի տակ, նոր օրէրու, հասարակ շրջանակի մէջ: Պատկերս շատ փնասուած է, մասնաւորապէս վարի աջ անկիւնը, որ այրած է քանիցս անգամ և շատ անխնամ կերպով նորոգուած: Կրօնակին վրայ կ'երեւան անխնամ կերպով դրուած բազմաթիւ կարկտաններ:

Հայ և օտար ուխտաւորներէ մեծապէս պաշտուած այս նկարս կը ներկայացնէ Ս. Մինասը ձիաւոր վիճակով, որ կը յարձակի չար աւազակին վրայ. ունի յանդուգն զօրականի մը կերպարանքը:

Մէջքին հաստատած է կապարճը, որ նետով լեցուն է: Վիշապին տեղ աւազակն է իր նպատակակէտը: Տակի ձին սպիտակ է արաբ երկրի տիպարներուն պէս մեղ, առոյգ, զարդարուն:

Աւազակը վայրի անասունի մը կերպարանքը ունի, ինքն իր վրայ գալարուած վիճակով, գետնամած, հրէշային դէմքով: Յիշատակագրութիւն՝ երկու հատ.

1. — Նկարեցաւ ի ՀԱԼԱՊ ձեռամբ Տէր Մկրտիչ ՔՀՅԻՆ ... (մնացեալ՝ այրած և վնասուած, որ թուականն է, 1663ի մօտ տարի մը):

2. — Յշակ է Տէր ՅՈՎԱԼԷՓԻՆ և իր կողակցուն (ՍԹԸԼՊԷՅԻՆ) և հաւրն ...

(ՆԱՄԷԻՆ) որդւոցն ... (ՊԵՏՐՈՍԻՆ և ՊՈՂՈՍԻՆ, ըստ ձեռագիր յիշատակարաններու):

Քանի՞ տարի քահանայագործեց այս արուեստագէտ և տաղանդաւոր Տէր Մկրտիչ, երբ վախճանեցաւ, ո՞ր թաղուեցաւ, դժբախտաբար յայտնի չէ, մինչդեռ պէտք էր շատ աւելի բան գրուած ըլլար իր մասին:

Եթէ՝ Եղիա որդին վաղամեռ չըլլար, անկասկած որ ան ալ հօրը պէս պիտի սիրէր նկարչական արուեստը և առիթ պիտի ունենար յիշատակելու հայրը: Չենք կարծեր որ Եղիայէն զատ ուրիշ զաւակ ունեցած ըլլայ: Իրեն ժամանակակից երեք քահանաներու դամբարանները կ'երեւան ցարդ քովէ քով, Ագիգիէի Ագգ. Գերեզմանատան մէջ (1683): Բայց Տէր Մկրտիչի դամբարանը չ'երեւիր ո՛չ մէկ տեղ: Արդեօք ընտանեկան վիշտերու տակ ընկճուած թողո՞ւց ծննդավայր Հալէպը և այլուր պանդխտեցաւ, ո՛չ ոք գիտէ:

Սա միայն գիտենք որ աշխարհակախութեանը փայլող Մուրատ, դարձաւ արդիւնաբեր և պատուաբեր մէկ անդամը Հալէպի քահանայութեան, 17րդ դարուն:

Հալէպ

ԱՐՏԱԽԱՅԻ ԱՐՔԵՊՍ.

Պ Ա Տ Ա Ռ Ի Կ Ն Ե Ր ԼՈՒՍԱԾԻՐ ՇԱԲԱԹԱՅԵԱԼ ՎԱՆՔԵՐԷՆ

(Շար. տես Բազմավէպ. 1936. էջ 37)

Իննսնական թուականներուն Կայսերական ասպաստանին շինութեան առթիւ պեղումներ կը կատարուին գերեզմաններուն առջեւն ընդարձակ գետնի մը վրայ ոչ այնչափ պալատի տեղէն ու աւերակոյտերէն, որ ալ հասարակ գետնի մը վերածուած էր գրեթէ, թէեւ գոյնգոյն մարմարի կոտրէտուքներ ցոյց կու տան թէ շէնքի մը գոյութիւնը ակներեւ է. և ահա երեւան կ'ելլեն մարմար քարեր և սիւներ և իրենց առջեւ կը բացուի հոյակապ Տաճարի մը սիւնազարդ, փառազարդ գաւիթը՝ ուր կան մարմարեայ դամբարաններ: Գաւիթը բոլորշի ձեւ մը ցոյց կու տայ, ուսկից անկիւնաւոր մաս մը կիսովին մէջտեղ է ելած: Գաւիթը մէկ մասամբ դուրս բերուած է դեռ: Որմերու վերի մասերը ծաղկազարդ քանդակեալ են և մարմարները ամբողջ եզերաքանդակ, ամբողջ գաւիթը սիւնազարդ եղած է. երբ բաւական թուով սիւնազարդ խոյակազարդ գլուխներ հոս ու հոն փռուած են ասոնք սպիտակ, վարդագոյն, բաց դեղնագոյն մարմարէ են, փշրուած սիւններու մասերն ու ամբողջը դուրս կը բերեն հոյակապ տաճարի մը մեծաթէք շինութիւնն ու հնութիւնը, որ թաղուած կը մնայ հողին ծոցին ու ծածքին և ընդերքին: Յատակը եզերքներովը կրանիթ քարերու յատակումովը, և բուն կեդրոնովը ալ ամբողջ մոզայիկ ծաղկազարդ ու կենդանաբարդ են, և որոնք դարերու մէջ կրցած են պահել գեղակերտ կենդանութիւններն, և կը հրաւիրեն իրենց վրայ մեծ հետաքրքրութիւն և ուշադրութիւն: Անկիւնադարձ մը, թիւն և ուշադրութիւն: Անկիւնադարձ մը, որ դարձեալ մաս կը կազմէ գաւիթին, դեռ անաղարտ կան հսկայ եօթը սիւններ խոյակաբարձ մեծակշիռ թանկարժէք զը-

լուխներով կիսովին թաղուած. կայ փառաւոր դամբարան մը եւս, որուն կափառիչին վրայ թէոդորոս Յոյն Եպիսկոպոսի մը յիշատակարանը. իսկ այս անկիւնադարձին ամենասքանչելի մասը կը կազմէ բուն յատակը որ մասամբ մէջտեղ պարզուած ամբողջ մոզայիկով որպէս թէ մեծ գորգ մը փռուած է գունագեղ հիւսուածքով, ճոխ բուսականութեամբ, ծաղիկներու փնջակներովը և թռչուններու երաժիշտովը և դեռ ծաղկուն ու գեղգեղուն ոսկեջրերով ալ հարբուն:

Ոսկեծեփ թրծուն մ'ալ որմերուն վրայ, ամէնը ամենով բոլորովին հրաշալիք մը, որոնք թէեւ կիսովին են դուրս բերուած, և սակայն ասոնք անգիտաց ձեռքով և քանդիչ բրջով փնացուած ու փճանալու վրայ են:

Անգլիացի հնագէտ մը տարիներ առաջ մոզայիկ կենդանազարդ մանրակրկիտ քննելով կը յայտարարէ թէ շէնքը այս հագուազիւտ նախ քան զՔրիստոս Տաճար մը եղած է, յետոյ վերածուած քրիստոնէական Տաճարի մը: Այս Անգլիացին է որ Մելիտինէի Օրտոդի արուարձանին մօտիկը եղող համբաւաւոր Արսլան թէփէի հնութեանց մասին գրքոյի մը հրատարակած է: Մէջտեղ ելած գաւիթին մէկ մասը հարիւր կանգունի մօտ շրջագիծ մը ունի, որով ինքնին դուրս կու գայ հոյաշէն ու մեծաշէն Տաճարին մեծութիւնը. արդեօք այն իր հնութիւններովը ինչեք պիտի խօսէր, և գրիչներուն ինչ նիւթ ու հիւթ պիտի հայթայթէր նախնեաց ճարտարապետութիւններէն ու մըտքերէն:

Արկաղեան — Աղճա տաղն ալ եղած է

ԲԱԶՄԱՎԷՊ ՓԵՏՐ. — ՄԱՅԻՍ 1937

հնութեանց թանգարան մը իր մէծաշէն շէնքերովը, և ձեռք անցուած հնութիւն բուրոյղ ու արժող բեկորներովը ու առարկաներով, արձաններովն ու արձանիկներովը, գլանաձեւ ազնիւ քարերու վրայ նշանագրերու, թուղաներու և այլ կենդանիներու քանդակուն գլուխ գործոցներովը, և աւելի հիթիթական դիմագծերովն ու հագուստներովը. քարի ու երկաթի վրայ փորուած կնիքներովը, ինչպէս զանազան արժէքաւոր քարերու վրայ, որպէս զմրուխտի և այլն...:

Մեծ աւազան մը համակ և միակտուր կրանիթ մարմարէ և քանդակուն առիւծներով բոլորուած. այս զեղակերտը փոխադրուած է կայսերական ազարակի ասպաստանը: Արկադեան — արդայէն 6 ժամուան ճամբով հնութիւնները Ասուր Մուշովկայինը՝ հարուստ բնակչութեան մը բակտեղիքը, քար բակերը, գերեզմանոցը համար հազար գերեզմանաքարերովը իւրաքանչիւրի արուեստանշաններովը քանդակուած. մանաւանդ մեծ քարաժայռի մը կողքին համաչափ փորուած տնակ թէ կրպակ և շարք մը այնչափ թուով, այժմ հոն իջնելու ամէն վտանգ աչք առնելով կարելի է թէեւ՝ բայց թուական մը չգտանք ճակտնուն, բացի պատմութեանընթէ. և որ զարմանալին է քարժայռ կտուրին անմիջապէս փորուածը մը, ուր զետեղուած է հսկայ խաչքար մը փորուածքի բերին, և կտուրին վրայէն քառակուսի սիւն մը երկարացուած դէմը ցցուած լերկ լերան մը կտուրին. իրապէս մագէ կամուրջ մը, ասոր համար ալ աւանդութիւններ:

Դէպի Սեբաստիա ճամբուն Հասան պատրիկով Հէքիմ խանն է որ Պղնձէ քաղաք գրքոյկովը նախնի Օձ քաղաքն է եղած: Հէքիմ խանէն 2 ժամուան հեռաւորութեամբ կիւզինկիտ — Զմրուխտ լեռնադաշտակին վրայ հսկայ բերդի — ըստ պատմութեան Պալատ — կուշտն ու կողերը մնացած են. դարերուն հետ մաքառելով պահպան հրեշտակն է եղած՝ գոնէ դաշտի յուղթի բուսականութեանը, և զից թէ քրմութեանց մատուցանելի ծաղկանց ու

մրգաց առատութիւններուն անթուելի: Մեկիտինէի կեդրոնին մէջ հնութիւններ. — Մեկիտինէն Հին (նորը ասպէս անուամբ կը յորջորջուի) շատ հնութիւններով, աւելի հնութեանց բեկորներով ու ցրուած կոյտերով և կիսակործան, և նոր անուն ու հանդերձանք զգեցածներով բոլորուած է: Յայտնի բոլորուածներն են Ալի պապան, Ահմէտ պուրանը, Գարա պապան, Սարխըլըն, Սէյտի գալէն, հետաքրքրութիւն ու ուշադրութիւն գրաւող: Մեկիտինէն 3500 տարուան հնութիւն մը ունի, և հոս է որ տիրած ու տիրապետած են Ուրարտուք, Վանեանք եւն: Քաղաքը հսկայ պատնէշներով պարսպապատ եղած է, և որոնց բեկորները հոս ու հոն մեռած ու թաղուած են և կապուտ կողոպուտ եղած, բոլոր պարիսպներուն առջեւ 20—30 կանգուն լայն խրամատները կան. պարիսպները 4 հսկայ դռներով են եղած. 1. Ալաճա Գարու. — 2. Ս. Թորոս. — 3. Մուշար. — 4. Պազար, և 4 գլխաւոր թաղեր. Առաջին՝ Ալաճա գարու. երկրորդ թաղի տաշ. երրորդը խարախան, չորրորդը Մէյտան պաշը. իսկ աչքդ կտրելու չափ փռուած գերեզմանաքարեր. քլացած, քարաքոս կապած, զանազան ու զարմանազան ձեւերով ամէն ազգի ու տիրապետողի նաշնագիրներովն ու պատկերախաղերովը այլաձեւ, կոշտը, նուրբը, խառնուրդ մը շատ հինէն, միջինէն ու վերջինէն: Ուլու ճամին հնութիւն մը շալկեր է բոլորովին և նոր յաւելուածներուն ու կերտումներուն դէմ իր բողոքը ունի ու ատամներ ցոյց կու տայ ոչ պարտուողի. աւաղ որ ճիգ ու ջանք ըրած են արժէքաւոր այս հնութեան թանգարանը եղծանելու, և նորովը ամբողջովին աղճատած ու ճղատած են: Պէշ Գարտաշլար, որ Ուլու ճամին քովը դէպի հարաւ հնութիւն մըն է, ասոր կիսաւեր կոտորտուն դուռը տակաւին իր քանդակներովը հնամենի հիացում կ'ազդէ և հին արուեստին փառքը կը ցուցադրէ:

Հին Մեկիտինէի մէջ դեռ շատ հնութիւններ, աղօթատեղիքով բաւական լեցուն էջեր կը գրաւեն. իսկ Հայոց եկե-

ղեցւոյն մասին անմիջապէս վանքերու առաջինը պիտի լինի որ Արսլան թէփէէն վերջ պիտի շարունակեմ:

Արսլան թէփէ լեցուն էջեր ունի պատմութեան մէջ և մեծ հնագէտներ իրմով հետաքրքրուած ու զբաղած իր հարուստ ծոցովն ու գրկովը: Հին Մեկիտինէի դիմացովը կեցած է, Օրտուղի գիւղին դըրացնացած, և Փրկչի վանքին պահակ կեցած և թէ անկից հովանաւորուած իրեն չափ շատ հին դարաւոր ծառներով:

Արսլան թէփէն արուեստական բլուր մըն է, կրնանք ըսել թէ հսկայ մեծ շէնք մը կամ քանի մը շէնքեր որ ժամանակի ընթացքին մանաւանդ յաճախակի երկրաշարժերու հետեւանքով կործանած վրայ է վրայ և այսօր բլուր մըն է լեռնանման վրան գերեզմանաքարերով, ու նոյնինքն

հողամասերու բաժնուած, ժամանակ ժամանակ գործածուած ու այդ հողփորութեան հետ ատեն գտնուած են խոշոր քարեր կենդանիի պատկերներով, մարդու պատկերներով, ծաղկէքանդակ և հին ժամանակաց պաշտամունքի դէմքեր ու կենդանիք, որոնցմէ մի քանին գտնուած ու տարուած եւրոպական թանգարանները: Մի քանին անձամբ տեսած և որոնց մեծ գումարներ տրուած է, բայց դեռ լման յարգանքի ու գնահատանքի առարկայ չէ եղած այդ մեծարժէք բլուրը: Բլուրին ճիշտ մէջ տեղէն, ստորոտէն գուլալ ջուր մը մշտապէս իրեն հետ կը բերէ երբեմն մոզայիքներ, խճաքաքարերու հետ ուլունքի գոյններով և ոսկեգոյն գնդիկներով:

ԳԵՌԳ ԱՐԳԵՊՍ ԱՐՍԼԱՆԵԱՆ
(Շարունակելի)

Հին Թուրքերու Մէջէն

ԲՈՒՆԱՅԱՆԳ ԵՒ ԲՈՒՆԱԿԱՐԳ Ի ՓԱՓԱՋԵԱՆ ՊԱՐՈՆՆ

ԵՐԳԵԱԼ Ի ՀՈՌՄ — ՆՈՒԱԳ

Սըրտանց կողքամ ան թատորններն ու ան խաղերը գարշելի,
Ուր կը պարեն չէ թէ մարդիկ, այլ պաշտօնեայք Սադայելի.
Պէտք է ան կէնձն՝ որ հոն չէր թարձ սեպել հրաշք մը արտառոց.
Եւայ օձէ մը խաբվեցաւ, հոն կը տեսնես բիւրաւոր օձ:

Անոր համար շատ կը գրավի հիմկու տըղոց մէջ զըպըռտուկ,
Որ ուրեշներն ալ կը պըղծէ իրմով՝ ինտոր թոյն կերած մուկ:
Հրամանքիդ յայտնի կըսեմ, ինծի մըտիկ ըրէ տուտու,
Աստուծոյ փառք ասանկ որդի ունենալուդ համար հատու:

Մաղիկը գոյն, ծառը տերեւ, թըռչունն ունի աղւոր փետուր.
Բայց աւելի կը զարգարուիս գուն քու զաւկովդ աստուածատուր:
Օր մը տեսնես պիտոր, գիտցիր, իրեն մազերը ճեպճերմակ,
Անանկ առողջ՝ որ իրեն տեղ ձըմեռն ըլլայ քեզ մը կըրակ:
Բըժիշկներուն ըռէչէթան բոլորն ըրէ բըզիկ բըզիկ,
Ու օճախին մէջը ձըգէ կըծիկ ըրած կըսկըջորիկ:

1837